

HISTORICKÝ VÝVOJ FARMACEUTICKÉHO VZDELÁVANIA VO VZŤAHU K ÚZEMIU DNEŠNÉHO SLOVENSKA OD 14. STOROČIA DO ROKU 1918

DRUHÁ ČASŤ

Anton BARTUNEK

Abstract: *Historical development of pharmaceutical education in relation to the territory of Slovakia from the 14th century until 1918 (second part).* The second part of the article is the course of a further, qualitatively higher developmental phase in the education of pharmacists, its essence was the definitive abandonment of the exclusively apprenticeship way of teaching within the pharmacy. This traditional form has remained somewhat preserved, but it has been combined with education within the university. Its foundations can be traced to year 1771. At that time, a regulation on compulsory examinations of all practitioners was adopted at the Medical Faculty of Trnava University. After the gained experience, this obligation was extended in 1772 by the voluntary completion of the three-month course before the exam itself and subsequently in 1774 this course became compulsory. A year later the compulsory course was extended to one year. On the territory of Slovakia, this form of training of pharmacists was very short, as Trnava University was moved to Buda and then to Pest in 1777. In these conditions, again outside Slovakia, there were several reforms that led to the extension of the university studies to two years in 1851, while the four-year thyroid practice in the pharmacies and the subsequent thyroid exam remained preserved. Over the next few years, the study was further improved. In 1851, pharmacists were offered the opportunity to obtain a doctorate in chemistry and in 1861 a doctorate in pharmacy. The last reform regulations within Hungary were adopted in 1912: before the two-year thyroid practice in the pharmacy was already required a high school education with a school-leaving certificate and after the promotion two more so called conditioning years in a pharmacy environment. Only then was a pharmacist capable of doing his / her own work. Two years later, education was reformed by extending its study program with other theoretical and practical subjects. In this form, at a level comparable to a study of pharmacy in developed European countries, students from Slovakia could have completed their education for four years, until the dissolution of Austria-Hungary. The emergence of Czechoslovakia brought a completely new situation: the only option for future pharmacists from Slovakia was the education at the Charles University in Prague.

Key words: Training of pharmacists. University of Trnava. Reform of pharmacy studies.

Vzdelávanie slovenských farmaceutov v rokoch 1770 – 1918

V predošlej časti práce opísaná vizitácia bratislavských lekární z roku 1727 a jej žalostný výsledok azda zohrali svoju rolu aj v opatrných pohyboch, ktoré sa začínajú objavovať vo forme zvýšeného záujmu štátu o oblasť verejného zdravotníctva

a v jeho rámci aj farmácie už v dvadsiatych rokoch 18. stor. za vlády otca Márie Terézie, cisára Karola VI. V roku 1723 bola v Bratislave pre územie Uhorska založená Kráľovská miestodržiteľská rada (KMR) – Consilio locumtenentialis regia – a jednou z jej povinností sa prostredníctvom jej zdravotníckej komisie stalo aj vykonávanie dohľadu nad úrovňou verejného zdravotníctva. KMR bola nadriadeným orgánom žúp a mestských úradov a spadala pod právomoci uhorského miestodržiteľa, menovaného panovníkom. Rada mala 23 členov – šľachticov a k dispozícii jej bolo 43 úradníkov, ani jeden z nich však nebol určený výlučne pre oblasť zdravotníctva. Do roku 1783 sa ich počet zvýšil na 118.

Štát až do roku 1723 nebol priamo zainteresovaný do starostlivosti o zdravie obyvateľstva. Výnimkou boli obdobia, keď hrozili rozsiahle epidémie a štát za pomoci armády vytváral sanitárne kordóny na hraniciach monarchie. Zdravotnícka problematika spadala do kompetencie župných a mestských orgánov¹

V Uhorsku až do roku 1770 nenachádzala žiadna univerzita s lekárskou fakultou. Práve lekárske fakulty – ako jediné odborne kompetentné inštitúcie, ktoré mohli zohrať rozhodujúcu rolu pri formovaní priaznivej úrovne verejného zdravotníctva – disponovali v mestách svojho pôsobenia niektorými rozsiahlymi právomocami: oddávna boli zmocnené povinnosťou dozoru nad výkonom povolania lekárnikov i lekárov a súčasne skrz nariadenie o povinnom komisionálnom skúšaní týchto osôb aj overovaním ich znalostí a vzdelania. Napr. v Prahe v rokoch 1362 – 1372 boli miestni lekárnici zaradení medzi tzv. subditi universitatis, boli teda podriadení Karlovej univerzite a boli zapísaní v tzv. rektorskej matrike. Univerzita posudzovala ich kvalifikáciu, zaväzovala ich prisahou a kontrolovala ich činnosť. V roku 1651 nadobudla právo dozoru nad zdravotníctvom. Vedenie pražských lekární bolo zaviazané na provízorskú alebo patrónsku skúšku spôsobilosti k výkonu povolania. Prvé skúšky sa uskutočnili roku 1652. O dva roky neskôr univerzita vydala prvý diplom magistra farmácie (Pharmaciae magister – PhMr.).²

V Uhorsku takáto inštitúcia neexistovala. Aj to bola jedna z príčin, prečo vládna moc ešte ani v treťom decénií 18. stor. nedisponovala základnými štatistickými údajmi, z ktorých by bola mohla čerpať podklady a relevantné informácie ohľadne stavu, v akom sa táto dôležitá sféra spoločnosti – verejné zdravotníctvo – nachádzala. V tomto ohľade zanedbané mestá i župy neboli teda do tých čias viazané povinnosťou poskytovať štátnym orgánom informácie o tom, koľkými a akými typmi zariadení starostlivosti o zdravie v rámci svojej pôsobnosti disponujú a koľko pracovníkov a akých kategórií v nich pôsobi. Nakoľko štátu chýbali aj tieto úplne základné informačné údaje, je evidentné, že o stupni a kvalite vzdelania jednotlivých kategórií zdravotníckych pracovníkov, teda lekárov, lekárnikov, chirurgov i pôrodných báb, nemal prehľad. Zloženie, počet členov bol rozšírený o osobnosti z Kráľovskej dvorskej rady a súčasne sa jej názov zmenil na Commissio mixta, Zmiešaná komisia.³

1 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 135-136.

2 RUSEK, Václav. *Vývoj farmaceutického školství*. Solutio. Praha : Medon, 1996, s. 158.

3 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 137, 181.

Anton de Hayen

V roku 1738 bolo vydané nariadenie o založení zdravotných komisií v každej uhorskej župe. Ustanovila sa funkcia župného lekára. Komisie začali postupne aj od lekárnikov vyžadovať úradné komisionálne overovanie ich vedomostí. Už dva roky predtým, 31. januára 1736, však nariadila KMR Šarišskej župe nielen vizitáciu všetkých lekární na jej území, ale aj skúšky lekárnikov pred komisiou a zloženie úradnej prísahy. V liste sa žiada aj odoslanie správy o výsledkoch, k akým župa dospela. Podobné nariadenie obdržala župa od KMR aj v rokoch 1747 a 1763, a v rokoch 1768 a 1770.⁴ Napriek byrokratickým prekážkam a zrejým nedostatkom zo strany župy sa teda štát vehementne usiloval o nadobudnutie relevantných informácií o stave uhorskej farmácie.

V roku 1745 prišiel na pozvanie Márie Terézie do Viedne najvýznamnejší Boerhaaveov žiak Gerhard van Swieten (1700 – 1772). Stal sa ríšskym protomedikusom, vedúcim dvorskej študijnej deputácie a inšpektorom lekárskeho vzdelávania. Reformy v oblasti zdravotníctva sa uskutočnili hlavne jeho zásluhou. Swieten pozval do Viedne aj ďalších lekárov z Holandska (napr. Anton de Hayen), ktorí sa stali vedúcimi osobnosťami vynikajúcej viedenskej lekárskej školy. Práve ona mala byť vzorom pre neskoršiu trnavskú lekársku fakultu. Jeden z poradcov Márie Terézie Joseph von Sonnenfeld o van Swietenovi povedal: „*Tento, pre našu vedu tak dôležitý muž, ktorému jedine vďačíme za malé svetlo, ktoré sa objavilo, by mal k úžitku filozofie u nás žiť večne.*“⁵ Tieto obdivné slová pochopíme až pri pohľade na veľkolepé dielo, ktoré našim krajinám zanechal. Tým väčšmi to platí, ak sa na to dívame z hľadiska farmaceutickej historiografie a vývoja farmaceutického školstva. V tomto smere úplne nové svetlo do van Swietenovho odborného profilu vniesla až najnovšia publikácia rakúskej bádateľky Hanny Eggerhardtovej. Ona je jedinou z celého radu jeho životopiscov, ktorá získala a zverejnila cennú informáciu, že van Swieten bol pôvodným povoláním lekárnik: ako 14-ročný začal v Lovani (Leuven) na univerzite študovať filozofiu a už o rok sa stal ako najnadanejší študent bakalárom. V roku 1715 odišiel do Amsterdamu, kde sa podrobil štúdiu lekárnictva a po piatich rokoch si ako člen miestneho lekárnického cechu zriadil vlastnú výnosnú lekárňu. Mal síce problém, nakoľko dostal pokutu troch guldenov za výdaj nekvalitného a skazeného liečiva, zisk však venoval na ďalšie päťročné štúdium farmácie a medicíny v Leidene u slávneho profesora Boerhaavea, s ktorým ho spájalo aj priateľstvo. V roku 1725 promovал na doktora medicíny. S týmto komplexným zdravotníckym vzdelaním sa mu

4 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Šarišská župa, n.p.1736/29, 1763/32, 1770/92.

5 EGGHRARDOVÁ, Hanne. *Muži Marie Terezie. Její milovaní, její rádcí a opory trůnu*. Praha : Ikar, 2017, s. 88-90.

– podobne ako u nás pred ním Jánovi Weberovi, Karolovi O. Mollerovi, Jánovi D. Perlicimu, Andrejovi Hermannovi, Danielovi Fischerovi, Jánovi J. Torkošovi a ďalším – otvárala skvelú kariéru, završená odchodom a účinkovaním na cisárskom dvore vo Viedni, rola hlavného reformátora medicínskeho a farmaceutického vzdelávania.⁶

Kreovanie Comissio mixta sa stalo základom pre prijatie ďalších, postupných, čiastkových a v závislosti od ich úspešnej realizácie aj cieľavedomejších reformných krokov, ktoré vyústili v roku 1770 do vydania prelomového Generálneho zdravotníckeho normatívu (GZN), *Generale normativum in re sanitatis*. Jeho prijatie i všeobecnej akceptácii na všetkých úrovniach administratívy, v riadiacich orgánoch i odborných kruhoch, však predchádzali roky úmornej a mravej práce celej armády úradníkov byrokratického aparátu monarchie.

V Trnave založila v roku 1635 Societas Jesuitas, Spoločnosť Ježišova (SJ), vedľa svojho sídla najvyššieho stupňa, tzv. domu, aj univerzitu. V tom istom čase tu boli položené aj základy existencie ich rádovej lekárne Panny Márie. Lekáreň mala skvelé zariadenie a od počiatku aj vynikajúcich lekárníkov s kvalitným vzdelaním. Patrílo to k tradícii jezuitského lekárnictva a stalo sa to základným predpokladom pre úspešné a dlhoročné pôsobenie týchto zariadení aj na území Slovenska. Trnava bola v tomto čase sídlom ostrihomského arcibiskupstva a práve jeho predstaviteľ Peter Pazmáň sa zaslúžil o zriadenie univerzity. Pazmáň (vo funkcii v rokoch 1616 – 1637), pôsobil predtým na univerzite v Štajerskom Hradci a model tejto ustanovizne bol inkorporovaný aj na trnavskú univerzitu. Jej úlohou bola hlavne výchova kňazov. V tomto smere disponovala spočiatku iba dvomi fakultami – teologickou a filozofickou, nebola to teda kompletná univerzita

Alegória trnavskej jezuitskej univerzity

Portrét arcibiskupa Pazmáňa

6 EGGHRARDTOVÁ, Hanne. *Muži Marie Terezie. Její milovaní, její rádci a opory trůnu*. Praha : Ikar, 2017, s. 88-90.

a preto jej vznik neschválil ani rímsky pápež Urban VIII. Chýbali jej podľa starých univerzitných zvyklostí hlavne fakulta právnická a lekárska. Pazmáň tento zamietavý postoj pápeža takticky obišiel a s kladným výsledkom požiadal o jej schválenie iba cisára Ferdinanda III. Jezuiti nemali pochopiteľne od začiatku záujem o zriadenie ďalších fakúlt, ktorých profesormi, ale aj poslucháčmi by sa stali hlavne svetské osoby, ktoré by mohli zrejme výrazným spôsobom zasahovať do chodu cirkevnej inštitúcie, vniesli by doň nežiaduce prvky. Tento postoj sa nezmenil ani v období funkcií ďalších Pazmáňových nasledovníkov. Vznik lekárskej fakulty jezuiti neumožnili ani potom, čo bola v rámci univerzity v roku 1667 zriadená aj právnická fakulta,⁷ pre ich predstavy ako – tak prijateľná. V tomto čase však už nový arcibiskup Kolonič (vo funkcii v rokoch 1695 – 1707), rodák z Veľkých Levárov, vznik lekárskej fakulty v Trnave podmienene pripúšťal a k jeho názoru sa prikláňal aj cisár Karol VI. Napriek tomu sa tento ušľachtilý zámer, s argumentáciou nedostatku financií, nepodarilo až do roku 1769 zrealizovať.

Kým ešte v polovici 17. stor. i dlho potom vystačili civilní lekárnici na území Uhorska počas celého profesionálneho života pôsobiť iba na základe svojho tradičného spôsobu vzdelávania, diametrálne odlišná prax sa uplatňovala v prostredí jezuitského lekárnictva. Takmer všetci príslušníci tohto rádu boli vo svojich odboroch činnosti univerzitne vzdelanými odborníkmi. V plnej miere to platilo aj pre rádových lekárnikov. V trnavskej jezuitskej lekárni pôsobil od jej otvorenia pre verejnosť v roku 1635 do roku 1648 a potom aj v roku 1654 lekárnik fráter Abrahám Jung. 16. mája 1647 napísal a opatril svojou voskovou pečaťou list, ktorý adresoval senátorom mesta Trnavy a pozýval ich tým na svoju lekárnickú úradnú skúšku, ktorú mal absolvovať pred univerzitnou komisiou a súčasne aj na verejnú prípravu všeliaku – theriaku.⁸ Toto neobvyklé pozvanie rádového lekárnika, adresované členom svetského samosprávneho orgánu, je nielen zvláštnosťou a dokladom profesionálneho sebadomia pisateľa, ale aj jeho ústretovosti a otvorenosti voči verejnosti, dôkazom jeho záujmu verejne demonštrovať svoju lekárnickú erudíciu a tým presvedčiť obyvateľstvo o kvalite vzdelania jezuitských lekárnikov. Tento krok Junga a azda aj jeho ďalších kolegov padol na úrodnú pôdu: reflexiou takeého konania bola skutočnosť, že vedenie mesta Trnavy sa ako jediné na Slovensku postavilo záporne voči žiadostiam civilných lekárnikov o zrušenie jezuitských lekární, teda podržalo jezuitov. Bolo presvedčené o prínose ich lekárne pre obyvateľstvo mesta Trnavy.⁹ Jung vo svojom liste významne poznamenáva, že „*univerzita sa nemá starať iba o vrcholné vedomosti ducha, ale aj o telo*“.¹⁰

7 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 181. Jezuiti sa bránili tvrdením o veľkej finančnej záťaži pri zakladaní lekárskej fakulty i pri jej prevádzke. Táto výhrada sa ukázala správnou hneď po založení svetskej lekárskej fakulty, kedy nedostatok financií brzdil jej vývoj.

8 ŠIMONČIČ, Jozef. Príspevok k dejinám verejného zdravotníctva v Trnave v období feudalizmu. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku*. VI. Bratislava, 1972, s. 270-271.

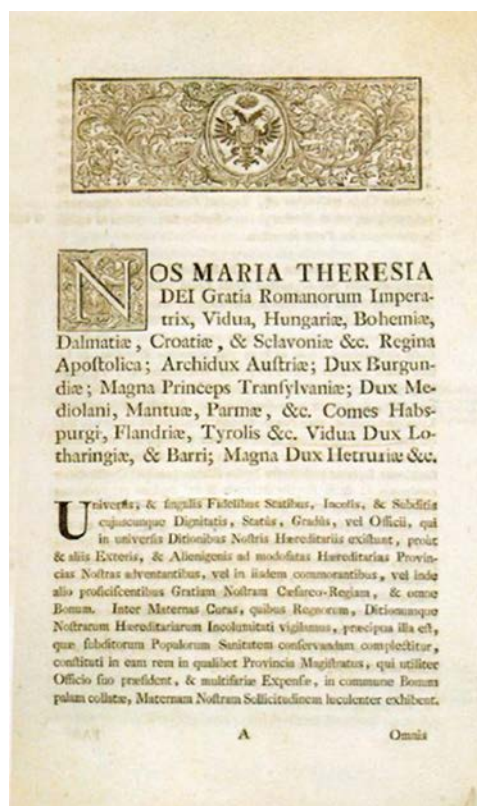
9 BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10. stor. - 1918*, Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 127.

10 ŠIMONČIČ, Jozef. Príspevok k dejinám verejného zdravotníctva v Trnave v období feudalizmu. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku*. VI. Bratislava, 1972, s. 270-271.

Trnavská jezuitská lekáreň sa nachádzala v rozsiahlom areáli univerzitnej budovy, v Kolégiu. Do roku 1635 plnila úlohu kláštornej lekárne iba pre členov rádu, po vzniku univerzity sa otvorila aj pre verejnosť a pôsobila charitatívne, vydávala lieky pacientom bezplatne. Jej oficiálny názov znel *Apotheca Beate Virginis Mariae Collegii Academico Societate Jesu*, teda Lekáreň Panny Márie Akademického Kolégia Spoločnosti Ježišovej. V rokoch 1634 – 1635 viedli kláštorné infirmárium a lekáreň Juraj Jassy a Abrahám Jung, o rok neskôr je už Jung vedený ako lekárnik a infirmárius. K vtedy skromnej lekárni patrili dve miestnosti – oficiína a laboratórium, ako aj sklad a knižnica so 42 zväzkami odbornej literatúry. Koncom 17. stor. už lekáreň kapacitne a priestorovo nestačila, preto sa v roku 1701 prikročilo k jej sťahovaniu a podstatnému rozšíreniu v priestore vedľa záhrady kolégia. Uľahčil sa tým aj prístup laickej verejnosti k službám tejto lekárne. Po zrušení rádu v roku 1773 lekáreň v tejto podobe zanikla, dražbou prešla do súkromných rúk a presťahovala sa do centra Trnavy.¹¹

Okrem lekárnik Junga tu vo funkcii šéfa hospodárskej agendy lekárne pôsobil tunajší profesor matematiky Belgičan páter J. Misch. Od roku 1667 viedol lekáreň SJ člen rádu, Slovák, lekárnik J. Zavatkaj a po ňom ďalší Slovák, páter Jakub Hanula. Od roku 1672 tu bol lekárnikom Matej Saglmayer a o päť rokov neskôr aj Ján Pleidl. Počas morovej epidémie v roku 1710 v dôsledku nákazy zomrel lekárnik fráter Ferdinand Tindelli.¹²

Zmienka o existencii tunajšej jezuitskej lekárne nie je samoúčelná: jej činnosť a odborne zdatný personál totiž v súčinnosti s kvalitne zariadeným laboratóriom

Titulná strana
Generálneho zdravotníckeho normatívu

- 11 PIVOVARČIOVÁ, Lucia, SCHWARC, Emil. Univerzitná lekáreň. In Šimončíč, Jozef a kol.: *Dejiny Trnavskej univerzity 1635 – 2010*. Trnava : Vydavateľstvo Trnavskej univerzity, 2010, s. 265-273.
- 12 KRAPKA, Emil, SJ – MIKULA, Vojtech, SJ. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1988*. Cambridge (Ontario CA) : Dobrá kniha, 1990, 550 s. Je zvláštne, že ani v tejto práci, ktorej autormi sú jezuiti, nie je – na rozdiel od ostatných slovenských jezuitských lekární – spomínaný vznik a existencia ich lekárne v Prešove, ktorá bola založená – ako posledná na našom území – v tzv. Nebestovom dome v roku 1714 v 1. kvartáli, blízko fary oproti farskému chrámu Sv. Mikuláša. Bola zrušená v roku 1774. Pozri: BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10. stor. – 1918*, Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 142-148.

zohrali v ďalšom období veľmi dôležitú rolu vo vývoji vzdelávania lekárov i lekárnikov na Slovensku i Uhorsku vôbec.

Už prípravné práce na realizácii koncepcie nariadení Generálneho zdravotníckeho normatívu predpokladali akútnu potrebu podstatne zvýšených nárokov na vzdelávanie budúcich lekárov, ale aj lekárnikov. Nebolo to možné bez zriadenia takejto prepotrebnej vzdelávacej inštitúcie na území Uhorska. Realizácia tejto myšlienky v praxi však mnoho rokov narážala na rôzne prekážky, hlavne na argumentáciu veľkými nákladmi, ktoré by si vyžiadala. Už roku 1750 dal cisárskemu dvoru podrobný písomný návrh na zriadenie domácej univerzity s lekárskou fakultou, resp. opatrnejšou formuláciou „medicínsko-chirurgického kolégia“, novohradský župný lekár a majiteľ lekárne v Lučenci Ján Daniel Perlici.¹³ Jeho sídlo bližšie nešpecifikoval, malo to však byť „mesto s väčšou nemocnicou“, azda Banská Štiavnica. Navrhoval, aby sa tam vyučovalo podľa moderných zásad leidského profesora Hermanna Boerhaavea, teda pri lôžku pacienta. Súčasťou tejto akadémie mala byť lekáreň s kvalitne vybavenými laboratóriami. Prednášky a cvičenia by mali zahŕňať nielen medicínske odbory, ale aj botaniku, chémiu, mechaniku a optiku, Žiaľ, o rok neskôr boli tieto podnetné, dôkladne argumentačne prepracované Perliciho návrhy notoricky známym argumentom o nedostatku financií zamietnuté.

Dozrievanie podmienok na realizáciu podobných myšlienok však pokračovalo. Vyvrcholilo na konci šesťdesiatych rokov, k čomu významne prispel ríšsky protomedikus a dôverný radca cisárovnej Gerhard van Swieten, absolvent lekárskej fakulty v Leidene. Hľadalo sa už iba sídlo budúcej celouhorskej vzdelávacej inštitúcie a po

Gerhard van Swieten

Veduta Trnavy z prvej polovice 18. stor. Areál univerzity vľavo hore

13 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 182.

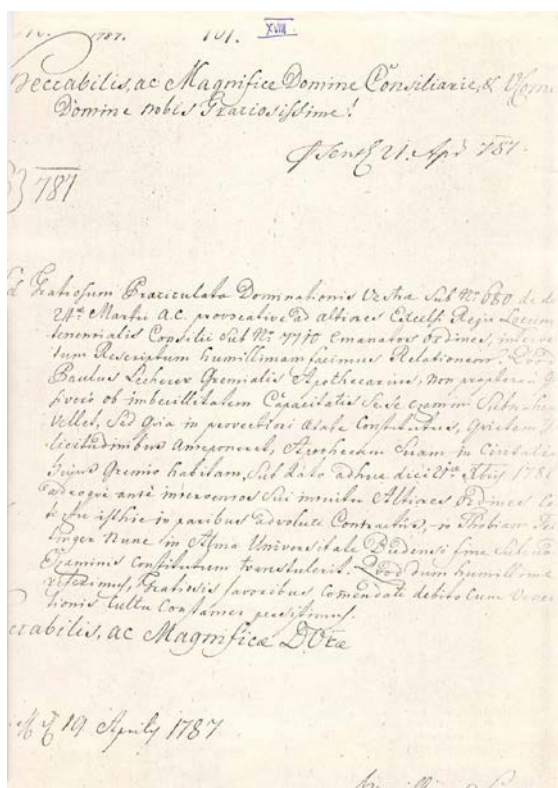
Trnava na prelome 17. – 18. stor.
V centre univerzita s jezuitským chrámom

tu a súčasne tam zriadiť s využitím existujúcich priestorov, skvelej lekárne a čiastočne aj personálu lekárskej fakulty. Štát prevzal univerzitu do správy už v roku 1766 a práve vtedy poverila Mária Terézia oddelenie pre študijné veci pri KMR, aby vypracovalo návrh na doplnenie univerzity o lekársku fakultu. Požiadavka na zriadenie fakulty bola predložená aj dvorskej študijnej deputácii, kde mal hlavné slovo van Swieten. Po prípravných a adaptačných prácach ohlásila Mária Terézia reformu univerzity a v jej rámci oficiálne aj vznik lekárskej fakulty.

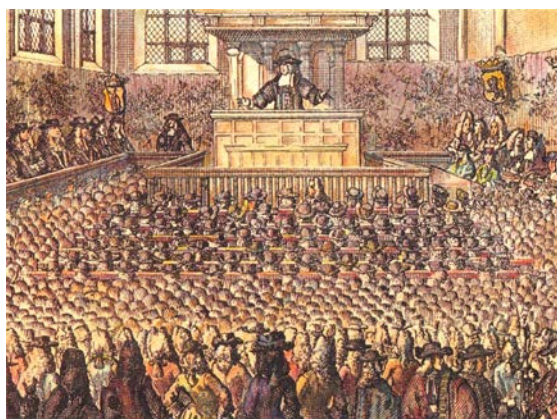
Dňa 7. novembra 1769 vyhlásila Mária Terézia intimát, v ktorom bolo úradne oznámené, že trnavská jezuitská univerzita sa reformuje a súčasne tam vzniká lekárska fakulta. Kráľovská miestodržiteľská rada túto skutočnosť zverejnila 14. decembra 1769.¹⁴ Poštátňenie univerzity znamenalo nielen jej vyňatie spod správy jezuitov, ale aj jej financovanie zo strany štátu. Práve to sa však od začiatku stávalo brzdou jej rozvoja. V roku 1769 bol koordinovane prijatý aj Generálny zdravotnícky normatív (GZN) – Generale Normativum in re Sanitatis, ktorý vošiel do platnosti k 1. januáru 1770. Publikovaný bol 4. októbra 1770, jeho doplnok v roku 1773. Mnoho ustanovení GZN platilo u nás až do roku 1949.

Základné predpoklady na zvýšenie úrovne verejného zdravotníctva a vzdelávania osôb, pôsobiach v jeho prostredí, boli teoreticky i prakticky dané. Súčasťou obsahu GZN boli aj inštrukcie o požadovanej erudícii budúcich adeptov medicíny a farmácie i o spôsobe jej nadobúdania. GZN však, prihliadajúc na súdobý neutešený stav, požadoval už aj povinné preskúšanie tých lekárnikov („ktorí ovládajú latinčinu“), v dobe vydania GZN už pôsobiach v praxi ako majitelia, či správcovia lekární. Univerzitné vzdelávanie farmaceutov, resp. aj ich povinné komisionálne preskúšanie bolo teda historicky prvýkrát v podmienkach Slovenska zavedené do praxe počnúc rokom 1770. Lekárnikom vo vyššom veku boli síce poskytnuté vý-

14 BOKESOVÁ, Mária. Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 183. Pozri aj: BOKESOVÁ, Mária. *Lekárska fakulta trnavskej univerzity (1170 – 1777)*. Bratislava 1962.

Nariadenie KMR o povinnom odovzdaní
prešovskej Lechererovej lekárne
Feltingerovi z 19. 4. 1787.

Prednášky na univerzite
v Leidene v 18. stor.

nimky, tým mladším, ktorí sa odmietli podrobiť novým pravidlám, však bolo časom zakázané vykonávať povolanie lekárnik a svoju lekárň museli odpredať kolegovi, ktorý nadobudol požadovanú kvalifikáciu. Takýto exemplárny trest postihol napr. prešovského lekárnik Pavla Lecherera: 19. apríla 1787 prikázala KMR Šarišskej župe, aby Lechererovu lekárň previedla do majetku lekárnik Feltingera, „ktorý sa práve nachádza na univerzite v Budíne“.¹⁵ V prípise sa navyše precizuje, že dôvodom nie je Lechererova neschopnosť vykonávať činnosť lekárnik, ale to, že nebol úradne examinovaný. Hoci takýto príkaz vošiel do platnosti už v roku 1770, realizoval sa kvôli ťažkopádnej byrokracii až o 17 rokov neskôr, teda v dobe, kedy už mala pôvodne trnavská univerzita desať rokov svoje sídlo v Budíne.

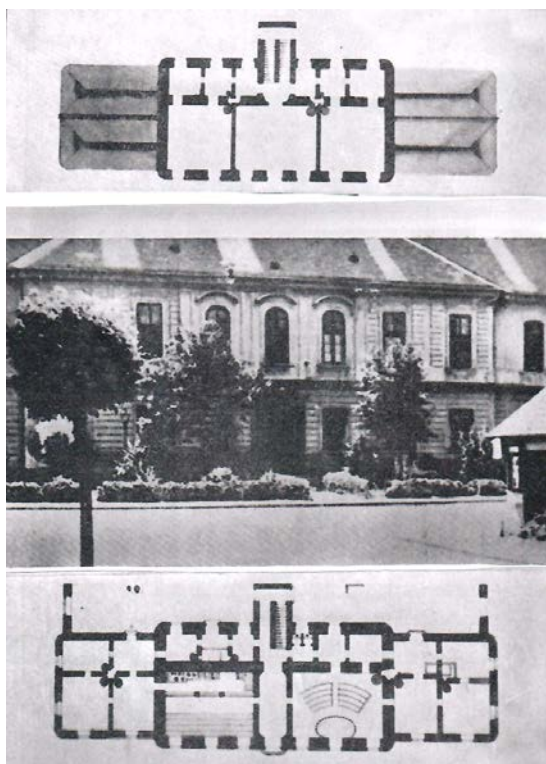
Záverečná príprava vzniku lekárskej fakulty bola šitá horúcou ihlou a z tohto dôvodu bol jej štatút vydaný až 12. septembra 1771. Týmto dátumom vošiel súčasne do praxe skúšobný i promočný poriadok pre poslucháčov medicíny i farmácie. Lekárnici z praxe boli povinní od roku 1771 sa podrobiť skúške pred komisiou. V uvedenom roku bol prvýkrát v histórii Uhorska udelený v Trnave takýmto absolventom titul magister farmácie (pharmaciae magister). Počnúc rokom 1772 bola dĺžka dobrovoľného, nepovinného štúdia farmácie stanovená na tri mesiace a až po nich nasledovala povinná skúška.

15 Cit.: „...nunc in Alma Universitate Budensi“. ŠA Prešov, fond Šarišská župa, L. c. 1787/92 (Lecherer).

Lekárnici z praxe, ktorí nepociťovali potrebu zúčastniť sa tohto kurzu, sa mohli podrobiť povinnej skúške bez jeho absolvovania. Noví, nádejní adepti lekárskej profesie, teda tí, ktorí pred nástupom na univerzitu ukončili svoje učňovské roky tirocinálnou skúškou, boli počas trojmesačného programu povinní absolvovať latinské prednášky z troch predmetov – botaniky, lekárskej chémie a náuky o liečivách, zvanej *materia medica*, čiže v dnešnej terminológii spoločne farmakognózie a farmakológie. Súčasťou vzdelávania boli aj praktické cvičenia z prípravy liečivých prípravkov, ktoré sa konali v bývalej jezuitskej lekárskej. Počas tejto praktickej časti výučby sa študenti riadili textom vtedy používaného úradného liekopisu, teda posledného vydania diela *Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco – Viennense* (jednotlivé edície boli publikované v rokoch 1729 – 1770). V roku 1774 bol tento

liekopis nahradený prvým vydaním *Pharmacopoea Austriaco – provincialis*, ako už z názvu vyplýva, platným na celom teritóriu monarchie mimo Viedne. Po troch mesiacoch skladali študenti farmácie skúšku zo všetkých predmetov spoločne. V skúšobnej komisii zasadali profesori univerzity a členovia trnavského lekárskeho cechu (Pinka, Puff alebo Czechner).

V školskom roku 1774 – 1775 sa však na základe získaných skúseností trojmesačný kurz pred skúškou stal povinným a o rok neskôr bolo štúdium farmácie predĺžené až na jeden rok. Reálne sa teda potvrdilo, že farmaceutický, iba trojmesačný univerzitný kurz už súvekým potrebám lekárskej praxe a úrovni vedeckých poznatkov výrazne nevyhovuje. Súčasne s podstatným predĺžením štúdia bol inovovaný aj skúšobný poriadok: na záver štúdia skladali študenti farmácie štyri samostatné rigorózne skúšky pred komisiou, zloženou z profesorov univerzity a zástupcu lekárníkov z praxe. Z nich tri rigorózne skúšky boli teoretické – z botaniky, chémie a predmetu *materia medica*, jedna bola praktická – z prípravy liečivých prípravkov.¹⁶ Pri skúškach bolo potrebné preukázať hlboké teoretické a praktické znalosti zo všetkých disciplín i zručnosť pri práci v lekárskom laboratóriu. Študent musel rozoznávať

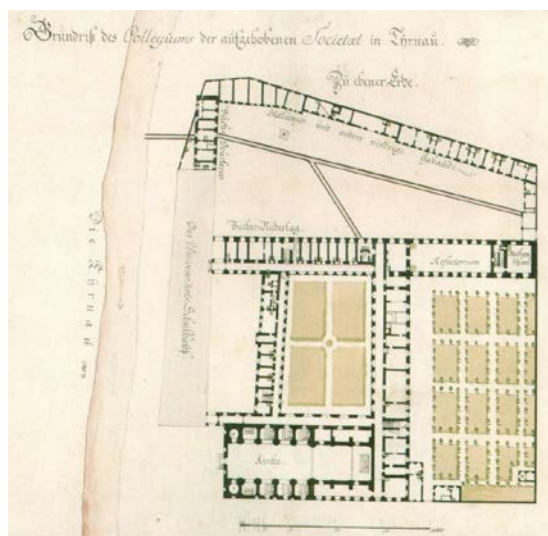

*Budova Lekárskej fakulty trnavskej univerzity
(v strede). Pôdorys prízemia (dole)
a 1. poschodia (hore)*

16 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 179-186.

Trnavská univerzita dnes

Areál Kolégia,
kde bol rektorát a jezuitská lekáreň

liečivé rastliny v prirodzenom i sušenom stave, ich terapeutické využitie, poznatky o spôsobe ich zberu, sušenia, spracovávaní a uchovávaní, teda podmienok ich skladovania. Materia medica, v súvekej terminológii nazývaná aj „lekárnicke tovaroznalectvo“, predstavovala komplexné vedomosti z oblasti farmakognózie i farmakológie, ktoré boli alfou a omegou ústnych skúšok. Poslucháči museli preukázať nielen znalosti zo všetkých disciplín, ale i zručnosť pri práci v lekárenskom laboratóriu. Študent bol povinný rozoznávať liečivé rastliny v prirodzenom i sušenom stave, ich terapeutické využitie, poznatky o spôsobe ich zberu, sušenia, spracovávaní a uchovávaní, teda podmienok ich skladovania. Podobne aj praktická skúška z prípravy liekov bola v Trnave veľmi náročná.

Je zaujímavé, že samotné lekárske štúdium na trnavskej univerzite bolo bezplatné. Naopak, absolvovanie skúšok bolo spoplatnené: študenti farmácie boli za túto procedúru povinní uhradiť poplatok vo výške 80 zlatých,¹⁷ podľa oficiálneho sadzobníka viedenskej univerzity presnejšie 81,48 zl.¹⁸

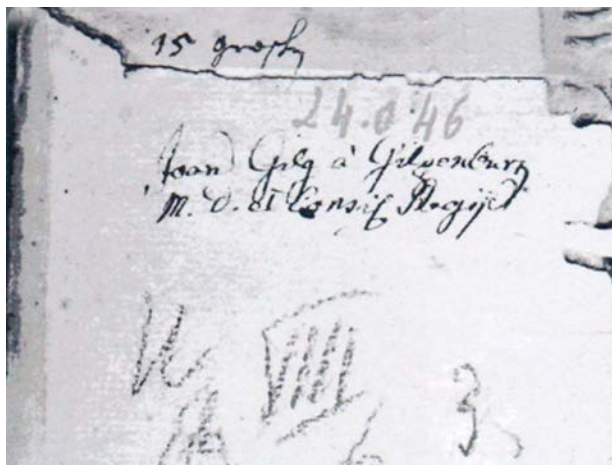
17 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 183.

18 Podľa oficiálneho sadzobníka poplatkov pre viedenskú univerzitu, ktorý sa zachoval v Štátnom archíve Prešov, boli platby za jednotlivé úkony na trnavskej univerzite „Pro magisterio pharmacopoei“ nasledovné:

Pro primo examine DD directori, Decano et Professori Chemiae singulo aureus ..	12,54 fl
Pro secundo totidem.....	12,54 fl
Pro tertio totidem	12,54 fl
Pro quarto totidem	12,54 fl
Duobus insuper Pharmacopaeis pro omnibus quattuor examinibus 3 aurei	12,54 fl
Ad Cassam	3 fl
Notario aureus	4,18 fl
Pro diplomate	6 fl
Pro sigilio	4 fl

Šľachtický erb Jána Gilga

Podpis Jána Gilga z Gilgenburgu

Vládna moc mala svoje vlastné predstavy o organizácii univerzity, o jej pomere k štátu i o jej vnútornej štruktúre. Univerzitné slobody, obvyklé na iných zahraničných univerzitách, boli zredukované na najmenšiu mieru. Na jej čele síce stál obvyklý rektor so svojimi spolupracovníkmi, ale štát tu zriadil viedenskému dvoru plne podriadenú funkciu riaditeľa, ktorý mal za povinnosť direktívne presadzovať záujmy zriaďovateľa tejto inštitúcie. Stal sa ním v domácich pomeroch zbehlý trnavský mestský lekár Ján Gilg z Gilgenburgu, podľa istých prameňov rodák z Moravy. Na univerzite bol Gilg vymenovaný do vedenia Kráľovského univerzitného konzorcia (Regium consistorium universitatis), ktoré sa riadilo výlučne pokynmi z Viedne. Aj jednotlivé katedry mali svojich riaditeľov. Zbor riaditeľov lekárskej fakulty sa prostredníctvom spomenutého konzorcia zúčastňoval správy univerzity a smerom navonok univerzitu reprezentoval. Formálne viedol lekársku fakultu jej dekan, ktorý bol členom tzv. magistratus academicus. Tento orgán nemal žiadnu výkonnú právomoc a uplatňoval sa iba pri slávnostných príležitostiach alebo promóciách. Nielen z hľadiska medicíny, ale aj farmácie, bol jedným z najprominentnejších profesor univerzity Jakub Winterl.¹⁹

Tieto poplatky boli totožné s poplatkami na trnavskej univerzite. In BARTUNEK, Anton. *Dejiny lekární v Prešove*. Rigorózna práca FaF UK Hradec Králové, 1978, s. 68

- 19 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 183-184. Pozri aj: TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1979, s. 145-147. Ešte ku Gilgovi: MĚŠÍČ, Cyril. *Knihovna dr. Gilga ve fondu kroměřížského zámku*. In *Problematica historických a vzácných knižních fondů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2007, s. 45-53. Pozri tiež: HOLOŠOVÁ, Alžbeta. *Trnavská univerzita vo svetle dejín*. Krakov – Trnava 2012, s. 358-364. Pozri tiež: ŠIMONČÍČ, Jozef. *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*. Trnava 1998, s. 93. Autor tu uvádza, že trnavskí mestskí lekári Ján Gilg a Ján Nagel museli v osemdesiatych rokoch 18. stor. viackrát zasahovať do častých sporov medzi trnavskými lekárnikmi Jozefom Novákom a Leopoldom Schrattenbauchom. Z textu je o. i. zrejme, že po odsťahovaní univerzity do Budína sa Gilg vrátil k funkcii mestského lekára v Trnave.

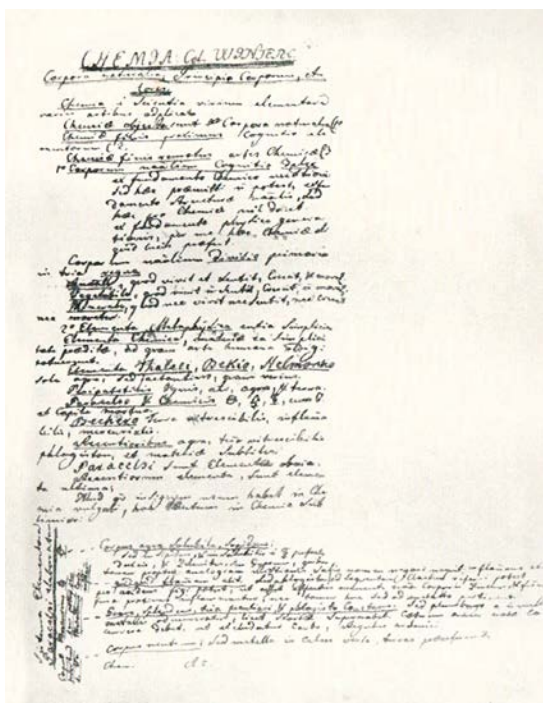

Portrét Jakuba Winterla

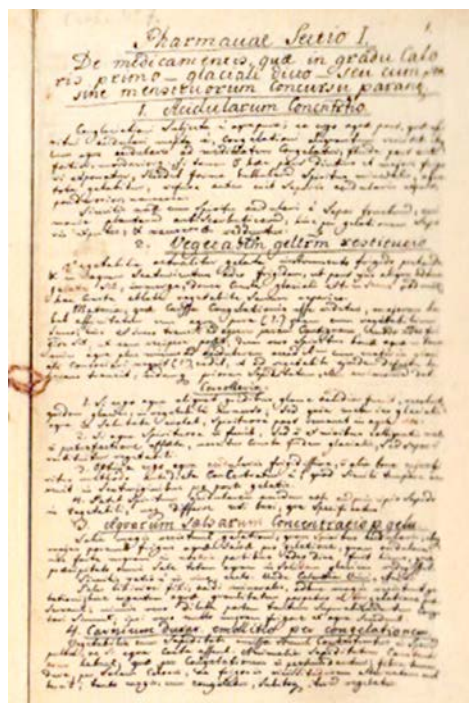
Univerzita poverila vedením štúdia farmácie práve profesora Jakuba Winterla (nar. 1731 v Eineserzi v Štajersku). Tesne pred príchodom do Trnavy bol lekárom stredoslovenských banských miest. Stal sa vedúcim jednej z piatich katedrií lekárskej fakulty – katedry botaniky a chémie, ďalšou – týkajúcou sa aj štúdia farmácie – bola spoločná katedra farmakológie, fyziológie a patológie, ktorú viedol profesor Adam Ignác Prandt. Práve tieto dve základne sa stali dejiskom lekárnického vzdelávania. Winterl mal, žiaľ, zo všetkých vedúcich katedrií najzložitejšiu štartovaciu pozíciu: chýbali tam základné podmienky na prevádzku a výučbu, absentovala odborná literatúra na štúdium, laboratórium bolo spočiatku slabo vybavené chemikáliami a prístrojmi, neexistovala botanická záhrada, kde sa mali prakticky vyučovať základné farmaceutické disciplíny.

Výučba na lekárskej fakulte sa začala 7. novembra 1770. Keďže spočiatku absentovali aj písomne zaznamenané pravidlá prevádzky, vedúcich katedrií uviedol do ich funkcií a poskytol im úvodné inštrukcie osobne Gerhard van Swieten. Od roku 1770 sa vzdelávací proces realizoval v pôvodných, provizórnych priestoroch univerzity, ale o dva roky neskôr, v máji 1772, sa lekárska fakulta presťahovala do svojej vlastnej novej účelovej budovy. Získala v roku 1771 aj pozemok na výsadbu botanickej záhrady, ktorý bol po prvých pokusoch o jej realizáciu označený za nevhodný. Z tohto dôvodu bola v roku 1775 zakúpená nová, vyhovujúcejšia pozemková nehnuteľnosť, ktorú začal Winterl ihneď usilovne vysádzať. Bez existencie botanickej záhrady bolo štúdium farmácie nemysliteľné. Winterl sám v záhrade často pracoval a nemenej často z vlastných prostriedkov zaistoval aj chemikálie i prístroje na cvičenia. Bol považovaný za pribojného človeka. V botanických prednáškach sa pridŕžoval Linného koncepcie. Hoci v chémii ešte forsíroval flogistónovú teóriu, poznal už nielen Priestlyho pokusy s oxidom uhličitým a jeho objavom kyslíka, ale aj experimenty Škóta Blacka i Švéda Scheeleho a ich pneumatickú revolúciu, ktorá otvárala dvere Lavoisierovým objavom, kladúcim základy modernej chémie. Sám konal chemické pokusy, analyzoval liečivá a ich výsledky publikoval. Jemu zverení medici vypracovali dizertačné práce, v ktorých sa zaoberali s výsostne farmaceutickou tematikou. Napr. Mauritius Faby, pôvodom šľachtic z talianskej Verony a neskôr diecézny lekár záhrebského arcibiskupstva, napísal v roku 1772 v dvoch častiach dizertáciu na tému *Sústava lekárnického umenia (Systematis artis pharmaceuticae)*,²⁰ kde načrtnol

20 BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10. stor. – 1918*, Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 238. Pozri aj: GRDINIČ, Vladimír. *An Illustrated History of Croatian Pharmacy*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1997, s. 292-293. V súvislosti s Fabyho dizertáciou je zaujímavé, že majiteľom jedného z jej exemplárov sa stal lekárnik Velimir Gaj (nar. 1845). Jeho podpis z roku 1873 vo forme vlastnoručne zaznamenaného exlibrisu sa nachádza na titulnej strane práce, uloženej dnes v Záhrebe v Národnej a univerzitnej knižnici (National and University library), inv. č. 43.871. Velimir Gaj bol vnukom lekárnika

Rukopis prednášok
prof. Winterla z chémie

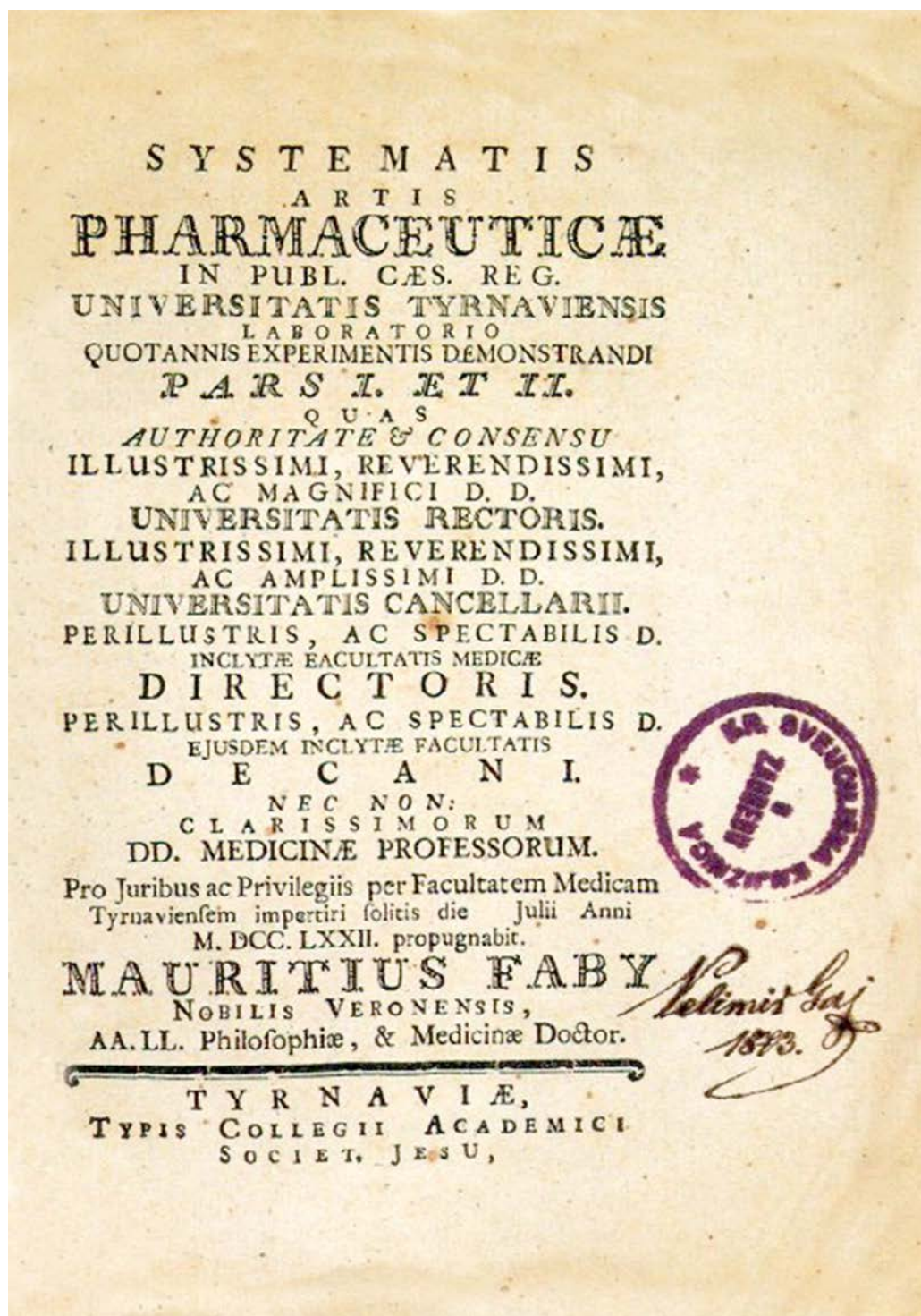

Rukopis prednášok
prof. Winterla z farmácie

podstatu najvýznamnejších súvekých lekárenských laboratórnych procedúr. Je teda zrejme, že jeho učiteľ mal dokonalý prehľad o možnostiach súvekého lekárnictva.

Winterl bol aj vedecky veľmi činný, publikoval, stal sa členom viacerých zahraničných vedeckých spoločností. Fakulta a s ňou aj Winterl mali veľké problémy s fi-

ka slovenského pôvodu Jána, resp. Ivana Gaja (1754 – 1826), ktorý sa usadil a založil svoju lekárňu v severozápadnom Chorvátsku v meste Krapina. Otcom Velimira, teda synom lekárnika Jána, bol Ljudevit Stepan Gaj (1809 – 1872), priateľ Vuka Karadžiča a Ľudovíta Štúra. V Budíne sa stretol aj „with a Great Slovak man of letters, Ján Kollar.“ (pozri: CHASZAR, Edward. The place of East Central Europe in Western civilisation. In: Toward in New Central Europe. A symposium on the problems of the Danubian Nations. Ashton Park/ Florida/ : Danubian Press Inc., 1970, s. 104-112. Kollár ho veľmi pozitívne ovplyvnil. Ljudevit Gaj sa stal v Chorvátsku iniciátorom a ústrednou postavou národného obrodenia tzv. ilýrskeho hnutia a vyznamenal sa tým, že bol zakladateľom vôbec prvých novín v chorvátskom jazyku (1834), ako aj kodifikátorom štokavského nárečia ako spisovného jazyka Chorvátov, jeho abecedy, tzv. gajice. Pozri tiež: MARCH, Richard. The Tamburitza Tradition: From the Balkans to the American Midwest. Minnesota : University of Wisconsin Press, 2013, s. 43-49. Prvú zmienku o tejto významnej slovensko-chorvátskej rodine som získal z: BARTULIČ, Vladko. Lekárnici Slováci v Chorvátsku. Slovenský lekárnik, 1940, s. 49-50. Bartulič a iní uvádzajú, že Gaj sa inšpiroval pre prácu v záujme chorvátskeho národa Jánom Kollárom. Tiež: STEHLOVÁ, Erika. Ľudovít Štúr a Chorváti. Objavená korešpondencia. Dipl. práca FiF MU Brno, Ústav slavistiky, 2009. Tiež: BARTUNEK, Anton. Pôvodom slovenský lekárnický rod Gajovcov a jeho význam pre dejiny chorvátskej farmácie a kultúry. Lekárnik, 2017, 10, s.

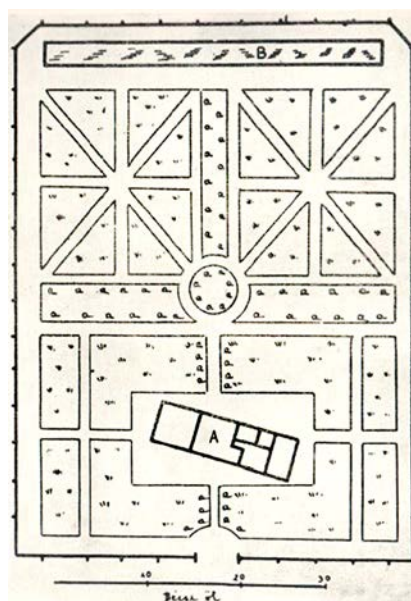
Titulná strana dizertačnej práce M. Fabyho. Vpravo ex libris lekárniko Velimira Gaja, syna Ljudevita Stepana Gaja, ústrednej postavy chorvátskeho národného obrozenia, kodifikátora tzv. gajice, chorvátskeho spisovného jazyka, spolupracovníka Ludevita Štúra

nancovaním: každý nákup musel byť odsúhlasený vo Viedni dvorskou kanceláriou, pričom tento proces trval aj niekoľko mesiacov.

Chronológia čiastkových reforiem štúdia farmácie na trnavskej univerzite bola nasledovná: podľa pôvodného štatútu zo 6. mája 1771 sa boli všetci uhorskí lekárnici povinní podrobiť skúške na lekárskej fakulte. Po prvotných, zrejme nepriaznivých skúsenostiach fakulty so stavom vedomostí tých, ktorí sa už exámenu podrobili, sa od roku 1772 zaviedli nepovinné trojmesačné kurzy a až po ich absolvovaní nasledovala skúška, ktorá sa, podobne ako prednášky, uskutočňovala v latinčine. Dňa 12. novembra 1774 došlo k zjednoteniu študijných poriadkov trnavskej a viedenskej univerzity a na tomto základe bolo od školského roka 1775 – 1776 zavedené – už povinné – jednorôčné štúdium farmácie. Tento dátum je historickým zlomom vo vývoji farmaceutického štúdia pre poslucháčov z územia Slovenska. Celý ďalší vývoj – aj keď bol iba veľmi pomalý a trval neúmerne dlhú dobu – mal už iba pozitívne črty, počas neho sa už toto univerzitné štúdium iba skvalitňovalo.

Pomerne nádejné vyhliadky fakulty do budúcnosti sa však čoskoro po smrti Gerharda van Swieten (1700 – 1772) začali komplikovať. Na miesto ríšskeho protomedika nastúpil torpídny úradník Anton von Störck, ktorý od začiatku nebol vzniku fakulty v Trnave priaznivo naklonený a po menovaní do funkcie začal negatívne zasahovať do jej vývoja. V akademickom roku 1775 – 1776 bol ešte zavedený do praxe nový študijný a skúšobný poriadok, ktorý síce priniesol niektoré pozitívne prvky, ale už v tomto čase sa vo Viedni rozhodovalo o ďalšom, pre Slovensko a Trnavu veľmi nepriaznivom osude tamojšej univerzity.

Konečný verdikt Márie Terézie súvisel hlavne s nepriaznivými odporúčaniami jej poradcov, ale najmä so skutočnosťou, že bývalá metropola Uhorska sa po dlhé roky trvajúcej tureckej okupácii postupne rozmáhala. Sídlo tejto časti monarchie bolo roku 1783 presunuté z Bratislavy do Budína, s čím sa perspektívne už vopred rátalo a čo spečatilo osud trnavskej univerzity a tým aj vzdelávania lekárov a lekárníkov na území dnešného Slovenska. Pár rokov predtým, roku 1777, bola univerzita na základe nešťastného rozhodnutia cisárovnice zo 6. marca 1777 presťahovaná

Plán botanickej záhrady lekárskej fakulty TU

Lekárň 18. stor. Patrón (v strede) a traja učni resp. tovariši pri práci

Anton von Störck

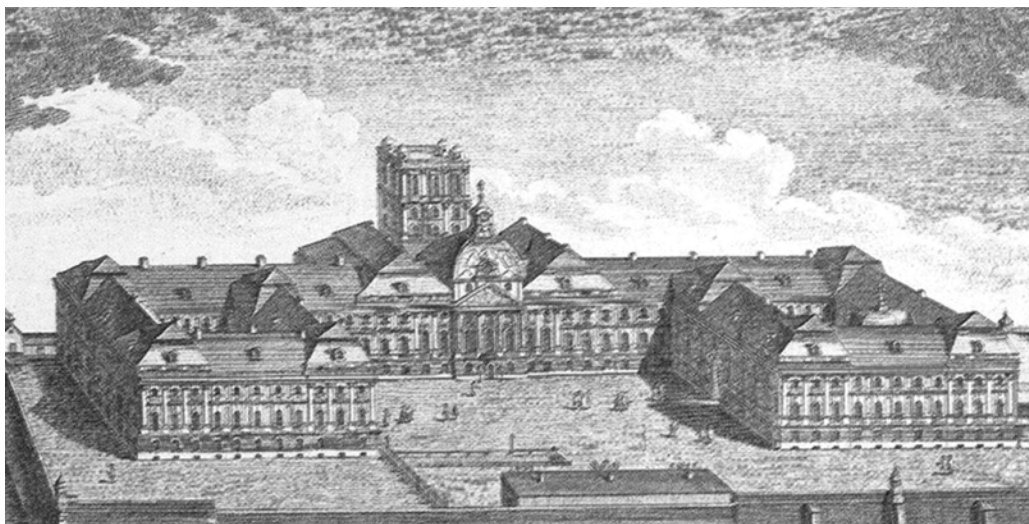

Pečatidlo lekárskej fakulty z roku 1772

Žezlo lekárskej fakulty v Trnave z roku 1770

do Budína. Edukačná epizóda vzdelávania lekárov a lekárníkov na našom teritóriu trvala iba krátkych sedem rokov a skončila poslednou prednáškou dňa 24. augusta 1777. Od tých čias boli poslucháči medicíny a farmácie zo Slovenska znova, na dlhých 141, resp. 162 rokov, nútení študovať za jeho hranicami: najprv v Budíne, potom od roku 1784 v Pešti a po ich spojení v Budapešti, alebo vo Viedni, Prahe, Kluži, Krakove, Záhrebe, Lvove, príp. sporadicky aj na ďalších univerzitách, hlavne v Nemecku. Pre Trnavu a s ňou pre celé Slovensko znamenala táto zmena sídla nenahraditeľnú edukačnú, civilizačnú, kultúrnu i materiálnu stratu – v Budíne sa ocitla nielen intelektuálna elita lekárskej fakulty, ale aj zariadenie univerzity, archív, rozsiahla knižnica a iné umelecké a historické pamiatky, odvezené z Trnavy. Z iného zorného uhla pohľadu, budínska, peštianska, či neskôr budapeštianska univerzita, sa stala jedným z najdôležitejších nástrojov agresívnej maďarizácie. Takáto jej potenciálna aktivita v trnavskej aglomerácii so slovenským okolím by bola pre národný a kultúrny život Slovákov nebezpečnejšia, než jej činnosť v etnicky prevažne maďarskom prostredí.

Obr. 47 – Budavár, hrad v Budíne, sídlo univerzity od roku 1777

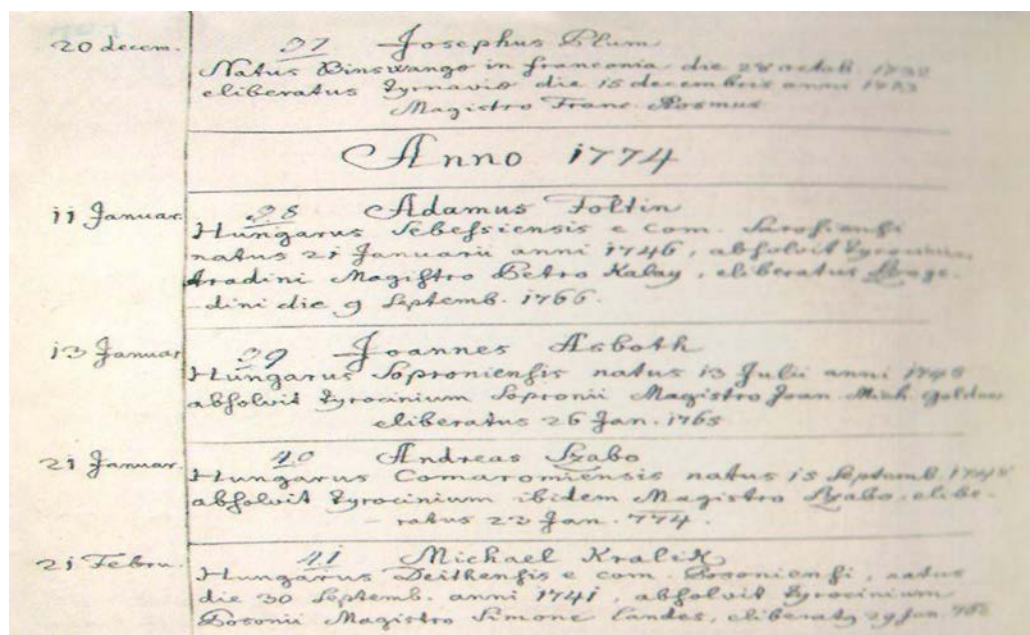
Žiaľ, matriky poslucháčov lekárskej fakulty sa nezachovali. Z tohto dôvodu je dnes problematické zdokumentovať dokonalý zoznam všetkých poslucháčov, ich biografické údaje a študijné výsledky. Hoci boli matriky po prevezení do Budína na takmer dve storočia v archíve univerzity bezpečne uchovávané, v roku 1950 ich pre-radili a uskladnili do centrálneho Maďarského štátneho archívu (Magyar országos levéltára). Počas revolúcie v roku 1956 okupačné ruské delostrelectvo rozstrieľalo budovu archívu, v ktorej boli tieto písomnosti uložené a následný požiar ich úplne zničil. V súčasnosti sa maďarskí historici chvályhodne a trpezlivo usilujú o rekonštrukciu databázy študentov na základe prieskumu, bádania a získavania údajov z iných archívnych inštitúcií.²¹

Podľa literárnych údajov, získaných pred rokom 1956, prvými absolventmi skúšky boli 21. augusta 1771 Josef Novák zo Štajerska a Jakub Plenti z Kutnej Hory. Celkovo absolvovalo skúšku v Trnave v rokoch 1770 – 1777 30 lekárníkov, posledným z nich bol 13. júna 1777 Prešovčan Daniel Kežmarský. Jedenásti z nich pochádzali zo Slovenska, piati z Čiech, štyria z Moravy, štyria z Maďarska, po dvoch zo Sliezska, Sedmohradska a dnešného Rakúska.

Letecký pohľad na trnavskú univerzitu

21 SZÖGL, László. Príprava databázy údajov o poslucháčoch trnavskej univerzity na Univerzite Eötvösa Lóránda. In *Zborník Jezuiti na Slovensku v minulosti aj v súčasnosti*. Trnava : Ed. M. Hudaček, SJ, 2012.

Záznamy o študentoch farmácie s údajmi o pôvode, dátume narodenia, dátume o konaní tirocínia a o lekárni, kde bolo realizované s menom majiteľa lekárne

V Budíne štúdium kontinuálne pokračovalo. Už 14. decembra 1777 sa tam stal prvým absolventom štúdia farmácie Jihlavčan Dominik Hoffman. Posledným pred sťahovaním do Pešti bol 21. augusta 1784 František Michal Schneider zo Znojma. V Budíne absolvovalo štúdium 38 lekárníkov: sedemnásti zo Slovenska, šiesti z Moravy, štyria z Čiech, jeden zo Sliezska, ďalší z iných častí monarchie. V Pešti bola prvá skúška 22. októbra 1784 a zložil ju Václav Presečka.²²

Nateraz máme k dispozícii málo údajov, ktoré by dokumentovali spôsob a mechanizmus realizácie tirocinálnych skúšok a evidencie lekárnických učňov z územia Slovenska. Vzhľadom na to, že lekárenstvo v Čechách, na Morave a Sliezsku malo inú, pevnejšiu organizačnú štruktúru než v Uhorsku, písomný materiál, vzťahujúci sa na tirocinálne skúšky sa zachoval – ako to dokumentuje Hladík²³ – v nepomerne väčšom počte. Už v rokoch 1752 – 1753 tam boli povinne zriadené gremiálne inštitúcie, tzn. lekárnické grémiá. Jedno z nich existovalo pre oblasť Moravy v Brne. Prioritnou úlohou grémií bola tiež evidencia osôb, ktorí boli prijatí do učenia v jednotlivých lekárnach a po štyroch rokoch tirocínia aj zabezpečenie realizácie ich skúšky pred komisiou. V nariadení tzv. Gremial Ordnung für die Apotheker z roku 1798 sa o. i. uvádza, že žiadny lekárník nesmie prijať učňa, kým tento nevyštudo-

22 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1970, s. 154-155. Podľa iného prameňa (RUSEK, Václav, KUČEROVÁ, Mária. *Prehľad vývoja farmaceutického štúdia a farmaceutickej fakulty*. Farmaceutický obzor, 1969, s. 433) študovalo v rokoch 1770 – 1777 v Trnave 32 lekárníkov.

23 HLADÍK, Jaroslav. Tironi brněnského grémiu. In *Jihočeský zborník příspěvků k dějinám farmacie*. České Budějovice 1980, s. 251-256.

val 3 latinské školy a nepreukázal sa dobrým vysvedčením o mravnej zachovalosti. Ak bol takýto učeň prijatý, musí majiteľ lekárne do štyroch týždňov ohlásiť jeho meno, rodisko a náboženstvo gremiálnemu starostovi a predložiť mu jeho študijné vysvedčenie. Stanovuje sa tiež učebná doba v trvaní štyroch rokov, čo bolo prísne kontrolované. Po tejto dobe má grémium zabezpečiť, aby poslalo učňa s písomným vysvedčením dobrého správania od patróna na skúšku ku starostovi grémia. Patrón alebo provízor lekárne sú povinní s učňami slušne zachádzať, viesť ich k náležitému poriadku a služobne k bratskej súčinnosti, mravnému chovaniu, ku čítaniu a štúdiu kníh, týkajúcich sa lekárskeho umenia, dokonale ich vyučovať a nepoužívať ich k domácim, vedy sa netýkajúcim prácam. Učni musia mať z odborných kníh k dispozícii hlavne Lehrbuch der Apothekenkunst od Hagena, Lehrbuch der allgemeinen und medicinischen Chemie od Jaquina a Zornove dvojdielne Icones plantarum medicinalium. Členmi komisie na tirocínálnu skúšku bol gremiálny starosta a dvaja ďalší lekárnici. Ak tiro pri skúške obstál, dostal všetkými tromi lekárnikmi podpísané vysvedčenie, opatrené pečatou grémia. Táto listina nahradila dovtedy vydávaný výučný list. V opačnom prípade sa musel učeň po uplynutí istej, vopred určenej lehoty, dostaviť na skúšku znova. Úspešne zložená skúška bola zaznamenaná slovami „satisfecisset“, „agregie satisfecisset“, „bene satisfecisset“, „examen bene subivit“. Ak učeň nevyhovел požiadavkám komisie, v zázname sa objavilo „non satisfecisset rejectus“. Gremiálny poriadok označil za najnižšiu možnú vekovú hranicu nástupu mladíkov na tirocínálnu prax 15 rokov. Okrem domácich učňov absolvovali tieto skúšky v Brne sporadicky aj uční zo Slovenska, ktorí však prax absolvovali v tamojších lekárnach. Bol ním napr. v roku 1796 bratislavský rodák Ferdinand Stieber zo znojemskej lekárne U bieleho anjela. V jeho vysvedčení sa uvádza: „*Ego Carolus Pichler Provisor officinae Pharmaceuticae ad album angelum Znoymae in Moravia notum facio omnibus, hasce literas lecturis, aut legi audituris, quod ingenuus ac eruditus Ferdinandus Stieber, Hungarus posoniensis in praedicta officina Sub Domino Francisco Hauer, et post ejus mortem apud me artii pharmaceuticae qua tyro quattuor annis tanta morum integritae, applicatione, et sedulitate indefessam navaverit ut mihi omnimodam satisfactionem praebuerit, sibi vero in hac arte eam dexteritatem acquisiverit, qua ipsum dignum censeo, hisce omnibus, et singulis Dominis Patronis et Provisoribus inuitu ulterioris fortunae, et scripsi, et sigilio meo consueto munivi. Znoymae die sexta Septembris anno millesimo septingentesimo nanogesimo sexto...*“²⁴ Z daného uhladeného textu znenia vysvedčenia je zrejmá dôstojnosť exámenu, tradícia a vážnosť, ktorá otvárala adeptovi lekárnictva dvere k štúdiu tohto starobylého povolania na univerzite. Na druhej strane, tentoraz v pozícii skúšobného komisára, sa ocitol Leopold Bischoff z lekárne U zlatého orla v Brne, ktorý sa narodil roku 1784 v Zlatých Moravciach.²⁵ V jednom zo skúšobných protokolov je však, hoci sa narodil v Zlatých Moravciach, uvádzaný ako Hungarus Posoniensis. V rokoch 1823 – 1827 sa Bischoff podieľal v brnenskom grémiu na skúškach 19 tirónov. Z ďalších tirónov zo Slovenska, ktorí boli v Brne aprobovaní,

24 HLADÍK, Jaroslav. Tironi brněnského grémia. In *Jihočeský zborník příspěvků k dějinám farmacie*. České Budějovice 1980, s. 251-256.

25 Názov mesta Zlaté Moravce v nemeckom a maďarskom jazyku „Goldmorawitz“, resp. „Aranyosmarot“.

Študenti farmácie na súkromnej Liebigovej škole v Giesene v Nemecku

Tirón v lekárni z roku 1840

môžeme spomenúť Antona Bauera z Trnavy, Jozefa Bauera z Radošinej i Leopolda Bischoffa z Bratislavy a i.

K výrazným pokrokom štúdia farmácie došlo na počiatku 19. stor. Zmeny nasledovali po sebe pomerne rýchlo. Uhorsko sa aj v tomto smere snažilo dosiahnuť európske štandardy. V roku 1806 sa realizovali na lekárskej fakulte, sídliacej už na druhej strane Dunaja, v Pešti, ďalšie reformy štúdia. Prijatie nového poslucháča na odbor farmácie si už v iniciačnej fáze pred vstupom na pôdu lekárne striktne vyžadovalo absolvovanie štyroch tried gymnázia, následne štyri roky lekárenskej tirocinálnej praxe s tirocinálnou skúškou a po štúdiu na univerzite ešte štyri, tzv. kondičné roky v lekárni. Až potom bol lekárnik pripravený uchádzať sa o vedenie lekárne^{26, 27, 28}. V rakúskej časti monarchie došlo k obdobnej zmene už dva roky predtým, v roku 1804. Znamenalo to,

že v roku 1806 došlo prvýkrát v histórii celého štátu k zjednoteniu štúdia lekárnictva. Kvalitou i dĺžkou bolo rovnaké pre územie Slovenska i Čiech. Študijné predpisy boli v Prahe doplnené v roku 1810 o skú-

26 RUSEK, Václav – KUČEROVÁ, Mária. *Úvod do studia farmacie a dějiny farmacie*. Praha : Avicenum, 1983, s. 133.

27 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin čs. farmacie*, Bratislava : SPN, 1970, s. 154.

28 RUSEK, Václav. *Vývoj farmaceutického školství*. Solutio, Praha : Medon, 1996, s. 158.

šobný poriadok, v Pešti obdobne v roku 1813²⁹. Na oboch univerzitách bola v tomto čase prednášaná lekárska chémia, botanika a špeciálny, na farmaceutické potreby adaptovaný prírodopis. Na záver štúdia mali poslucháči za povinnosť absolvovať teoretickú a praktickú skúšku z botaniky, lekárskeho tovaroznactva, lekárskej chémie a prírodopisu.

O dvadsať rokov neskôr sa toto jednotné štúdium opätovne odlišilo. Vo veľkom Rakúsku (Viedeň), teda aj na území Čiech (Praha), bolo v roku 1833 univerzitné vzdelávanie farmaceutov predĺžené na dva roky. V zaostalejšom Uhorsku sa tak stalo až o 18 rokov neskôr, teda v roku 1851³⁰. Bol to ďalší historický zlom vo vývoji farmaceutického školstva, lekárnictvo sa začalo postupne zaraďovať medzi klasické univerzitné odbory. Definitívne sa medzi ne zaradilo až potom, čo si vstup na jeho pôdu už striktne vyžadoval maturitu. Nové vedecké pokroky v oblasti prírodných vied, chémie i vo vývoji nových chemických liečiv 2si vyžiadali tieto progresívne zmeny aj vo vzdelávaní farmaceutov. Vo farmácii chémia výrazne napredovala a lekárnici sa stali v tejto oblasti špičkovými odborníkmi. Predlekárnske, teda ti-rocinálne vzdelávanie sa dvojnásobným predĺžením univerzitnej časti vzdelávania adekvátne skrátilo: naďalej boli síce vyžadované štyri triedy gymnázia, ale následná prax v lekárni bola skrátená zo štyroch na tri roky³¹. V prvom roku štúdia boli prednášky z mineralógie, botaniky a zoológie na filozofickej fakulte, v druhom na lekárskej fakulte z chémie, farmakológie a farmakognózie. Po ukončení štúdia na fakulte sa prípadný záujemca o vedenie lekárskej služby musel uchádzať ešte o ďalšie dva kondičné roky praxe v lekárni. Veľmi významnou novinkou sa výlučne pre lekárnikov stala možnosť získania doktorátu chémie: podmienkou bolo predĺženie štúdia farmácie na univerzite ešte o jeden rok. Farmaceuti – a nikto iný – mali teda možnosť byť doktormi chémie, čo svedčí o mimoriadne kvalitnom vzdelávaní lekárnikov na univerzitách vo Viedni, Prahe i Pešti. Pravda, na prvých dvoch z týchto inštitúcií to mali možnosť nadobudnúť už od roku 1812. Mnoho súvekých slovenských lekárnikov dosiahlo vďaka tomu nepopierateľné úspechy a prvenstvá v oblasti praktickej fotografie a svetlotlačí (zo Slovenska Karol Divald a Július Angerer) i uplatnení chemického výskumu na univerzite i v praxi (zo Slovenska Aurel Scherffel, Samuel Tešedík, Daniel Wagner a iní).^{32 33}

Na univerzite v Pešti sa v roku 1859 ešte adresnejšie a pozitívnejšie zmenilo znenie titulu doktor chémie: bolo zmenené na doktor farmácie. Táto zmena úzko súvisela aj so zmenou obsahu štúdia farmácie: ako nové predmety sa v ňom objavili fyzika a adresnejšie než materia medica znejúca farmakognózia. Ešte väčšiu váhu získala chémia. V súvislosti s jej búrlivým rozvojom sa aj predmetovo, moderne a logic-

29 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin čs. farmacie*. Bratislava : SPN, 1972, s. 155-156.

30 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1972, s. 155-156.

31 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1972, s. 155-156.

32 BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I.*, 10. stor. – 1918. Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 303-321.

33 BARTUNEK, Anton. *Osobnosti slovenského lekárnictva*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 2001, 208 s.

*Profesor Michal Ignác Lenhošek
na súvekej rytine*

*Profesor Jozef Sadler, farmaceut
a botanik*

ky rozčlenila na chémiu anorganickú, organickú a farmaceutickú, teda tú, ktorá sa už výrazne špecializovala na vývoj a syntézu chemických liečiv. V rámci tejto reprofilizácie predmetov sa v úvode štúdia poslucháči zoznámili hlavne s prípravnými disciplínami na báze prírodných vied. V druhom ročníku už študijný program obsahoval aj predmety farmaceutickej povahy. Ďalšou zmenou bola otázka maturity: kým predtým nebola samotná maturitná skúška vyžadovaná, stačilo iba ukončené štvorročné štúdium na gymnáziu, nové podmienky určili inú možnosť a následne aj istú výhodu: ak ešte pred nástupom tirocínálnej praxe v lekárni získal študent maturitnú skúšku a navyše absolvoval po dvoch rokoch a po promócií ešte ďalší rok štúdia na univerzite, mal právo po 1. októbri 1861 nadobudnúť titul doktora farmácie. Rigoróznou podmienkou však ešte predtým bolo vypracovanie a obhájenie dizertačnej práce pred univerzitnou komisiou.

V prvej polovici 19. stor. pôsobili na lekárskej fakulte v Pešti významné osobnosti, ktoré mali výrazný vplyv aj na oblasť farmaceutického štúdia: bratislavský rodák, fyziológ Michal Ignác Lenhošek (Lenhossék), profesor botaniky a dôstojný Winterlov nástupca Pavol Kitaibel. Rovnako k nim môžeme oprávnenne priradiť aj Jozefa Sadlera, pôvodom z Bratislavy (podľa Bokesovej z Modry). Koncom štyridsiatych rokov 19. stor., čo sa dalo vzhľadom na meniacu sa vnútropolitickú situáciu predvídať, došlo k razantnej zmene vyučovacieho a skúšobného jazyka: klasickú latinčinu vystriedala maďarčina.³⁴ Lenhošek bol synom bratislavského stolárskeho majstra. V rodisku absolvoval štúdiá u jezuitov, medicínu začal stu-

dovať vo Viedni, ale dokončil ju v Pešti. Jeho maďarčina bol dosť chatrná („rather poor“), ovládal latinčinu, ale lepšie svoj materinský jazyk, nemčinu. V roku 1808 bol povýšený do šľachtického stavu, pohyboval sa v najvyšších spoločenských kruhoch, stal sa rodinným lekárom a priateľom grófa Štefana Széchényiho. Lenhošek bol nositeľom švédskeho vyznamenania Vasa, členom viacerých vedeckých spoločností (St. Petersburg, Berlín, Göttingen, Neapol), riaditeľom uhorského lekárskeho a chirurgického štúdia, významne sa zaslúžil o rozšírenie očkovania proti kiah-

34 BOKESOVÁ, Mária. *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 272.

ňam i o eradikáciu cholerovej epidémie (ktorá zasiahla aj východné Slovensko a iniciovala tzv. cholerové povstanie) v roku 1831. Okrem iných diel napísal aj prácu *Taxa medicamentorum pro regno Hungariae* (1829).

Jeho o niečo mladším súčasníkom bol Pavol Kitaibel. Pochádzal z rakúskeho Mattersdorfu. Študoval najprv teológiu a právo, v Pešti ukončil medicínu. Na Ústave chémie a botaniky u prof. Winterla sa stal asistentom. Lekársku prax nikdy nevykonával, často cestoval po celej krajine, študoval pritom rastlinnú i živočíšnu ríšu a podroboval analýze minerálne pramene. Po Winterlovej smrti bol jeho ústav rozdelený na dve časti a v tej botanickej sa stal Kitaibel šéfom a profesorom. Sám publikoval málo, väčšina jeho prác bola vydaná posmrtné. Objavil vyše 50 dovtedy neznámych rastlín a jeho zbierky sa stali základom kolekcie prírodnín národného múzea. Jeho najvýznamnejším dielom a učebnicou aj pre lekárnikov sa stala trojdielna kniha *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae* (Viedeň, 1912). Za svoje zásluhy dostal prírnenie „uhorský Linné“.

Nemenej slávnym sa stal farmaceut, lekár a botanik Jozef Sadler. Po skončení gymnázia v Bratislave sa ako 15-ročný stal tirónom v lekární a v roku 1810 ukončil štúdium farmácie v Pešti. Pôsobil potom v lekární, ale v roku 1815 začal študovať v Pešti medicínu. Ukončil ju v roku 1820. Podobne ako Kitaibel, nikdy nevykonával lekársku prax: v roku 1821 bol menovaný za kustóda kabinetu prírodnín v Uhorskom národnom múzeu a v rokoch 1826 – 1830 bol dekanom lekárskej fakulty. Od roku 1834 sa stal profesorom botaniky a súčasne aj riaditeľom botanickej záhrady. Bol prijatý za člena Leopoldínskej akadémie i Uhorskej akadémie vied.

V roku 1853 sa rozšírili v rámci monarchie – aj pre záujemcov zo Slovenska – ďalšie možnosti štúdia lekárnictva v „domacom“ stredoeurópskom priestore: popri už existujúcom univerzitnom vzdelávaní vo Viedni, Prahe, Pešti, Kluži a Záhrebe pribudol aj Štajerský Hradec a Lvov. Navyše sa v roku 1882 rozdelila pražská Karlo-Ferdinandova univerzita na českú a nemeckú, pričom na oboch bolo umožnené aj štúdium farmácie. Budúci lekárnici z územia Rakúsko-Uhorska mali teda bohatý výber nielen svojich potenciálnych alma mater, ale aj jazykového prostredia, v ktorom sa nachádzali.

Profesor Pavol Kitaibel, vynikajúci botanik a chemik

*Kitaibelovo botanické dielo
Descriptiones et icones plantarum*

Lekáreň konca 19. stor.: lekárnik a lekárnický praktikant

V druhej polovici 19. stor., podobne ako na území dnešného Česka a Rakúska, vznikli v Uhorsku dve tzv. tírónske školy, ktoré organizovali vzdelávanie adeptov lekárnictva pred ich vstupom na univerzitnú pôdu a súčasne bolo na nich možné skladať tirocínálne skúšky. Takáto škola vznikla v Budapešti a Kluži, na Slovensku až po roku 1920. Je paradoxné, že aj v tomto čase sa na nej ešte prednášalo i skúšalo v maďarčine. Táto prax skončila v roku 1924, teda potom, čo bola čs. štátom podporená a slovensky cítiacimi lekárníkmi založená Praktikantská (Ašpirantská) škola v Bratislave. Svoju nesmierne užitočnú činnosť rozvinula od roku 1925.

Ďalšie sprísnenie podmienok nástupu na tirocínálnu prax a tým aj skvalitnenia štúdia v Budapešti (spojenie Budína a Pešti sa uskutočnilo v roku 1873) bolo zrealizované pri reforme vzdelávania farmaceutov z roku 1892. V Prahe a vo Viedni

sa tento úzus uplatnil už tri roky predtým: nový uhorský študijný a skúšobný poriadok vyžadoval, aby podmienkou prijatia na preduniverzitné vzdelávanie v lekární už bolo absolvovanie šiestich tried gymnázia a úspešnej skúšky z latinčiny. Ak mal navyše študent maturitnú skúšku, jeho tirocínálna prax sa skrátila už iba na dva roky, ale bez maturitnej skúšky zostala naďalej trojročnou. V oboch prípadoch zostala tirocínálna skúška povinnou. Po promócii a po nástupe novopečeného lekárnika do praxe v lekární sa z neho na dva roky stal tzv. kondicinujúci farmaceut, teda lekárnik, zamestnaný a nadobúdajúci v prostredí lekárne svoje profesionálne skúsenosti. Absolvent teda ešte nemal právo byť správcom, provízorom lekárne alebo dokonca jej vlastníkom. Tento zámer mohol lekárnik uskutočniť až po týchto dva roky trvajúcich kondíciách, počas ktorých bol priamo podriadený svojmu vedúcemu pracoviska³⁵. V tomto čase, teda od roku 1892, pribudli do učebných plánov aj ďalšie predmety: chemická analýza liečiv a hygiena, vtedy nazývaná verejné zdravotníctvo. Chemická analýza liečiv – ako učebný predmet i praktická činnosť – sa postupne rozvíjala s rozširujúcou sa paletou manufaktúrne alebo už aj masovo, hromadne, či priemyselne vyrábaných liečivých prípravkov a nutkavou potrebou

35 RUSEK, Václav, KUČEROVÁ, Mária. *Úvod do studia farmacie a dějiny farmacie*. Praha : Avicenum, 1983, s. 155.

ich ochrany pred falšovaním, či chybami v technologickom procese. Táto kontrola sa postupne zavádzala do praxe nielen v rodiaom sa farmaceutickom priemysle, ale aj v podmienkach lekární.

V súlade s rozvojom vedeckých poznatkov sa aj štúdium farmácie postupne rozširovalo a modernizovalo, zvyšovala sa jeho náročnosť. Iniciatívou zdola sa, podobne ako u iných povolání, vytváral tlak na umožnenie štúdia farmácie aj pre ženský element. Aj lekárnictvo, ovládané počas stáročí mužmi a spoločnosťou neotrasiteľne vnímané ako výlučne mužské povolanie, sa stávalo vďaka úsiliu odvážnych žien predmetom ich záujmu. Tieto snahy sa však stretli v konzervatívnom prostredí lekárnictva i zainteresovaných odborných kruhov s odporom. Lekárnické stavy všetkých okolitých krajín, ich spolky, ale aj nositelia akademických hodností tieto snahy prudko a pomerne arogantne odmietali: žena – farmaceutka bola pre nich vospolok neprijateľným a nepredstaviteľným javom. Všetkých 23 uhorských, vrátane na Slovensku pôsobiacich lekárnických spolkov, unisono rázne odmietlo myšlienku otvorenia svojho povolania aj pre ženy. Nezaostal ani akademický senát budapeštianskej univerzity so svojim veľmi negatívnym stanoviskom. Je zaujímavé, že práve v prostredí všestranne zaostaleho Uhorska bola táto idea ako v prvej stredoeurópskej krajine uvedená do praxe: napriek vášnivému odporu túto revolučnú zmenu presadil v roku 1895 do univerzitného prostredia vtedajší, ináč kontroverzný uhorský minister školstva chorvátskeho pôvodu Vlašič, ktorý o. i. zohral neslávnu rolu v pomadařčovaní uhorského školstva. Stalo sa to o päť rokov skôr, než v obvykle progresívnejšej rakúskej časti monarchie. Ani vtedy však neustal odpor voči ženám – farmaceutkám v prostredí lekárne. Zakorenená a stáročiami zakonzervovaná mužská dominancia vo farmácii si ešte dlhý čas nedokázala predstaviť kariéru žien a ich úspešné uplatnenie aj v tomto povolaní. Tento druh atavizmu v myslení mužskej časti populácie odstránilo iba plynutie času a hlavne fakt, že počas 1. svetovej vojny sa prejavil akútny nedostatok lekárnikov kvôli ich nasadeniu do ozbrojených síl. V priebehu 20. stor. získavali ženy ďalšie pozície vo všetkých jej odvetviach a v polovici storočia ich počet začal prevažovať až do tej miery, že v krátkej dobe získali v tomto povolaní dominantné postavenie. Prvou uhorskou farmaceutkou sa stala Trnavčanka Serafína Thinagelová, ktorá promovala na univerzite v Kluži v roku 1903. V Rakúsku sa to stalo v roku 1905, v Čechách a v Nemecku ešte o rok neskôr.³⁶

Úplne posledná úprava vzdelávania lekárnikov v prostredí Uhorska bola realizovaná v rokoch 1912 a 1914, teda tesne pred vznikom 1. svetovej vojny. V jej priebehu sa už v akademickom prostredí Uhorska neuskutočnili žiadne zmeny. V roku 1912 si reforma farmaceutického vzdelávania už vyžiadala kompletne gymnaziálne štúdium s maturitou, dva roky tirocínia s následnou skúškou a po dvoch rokoch štúdia na univerzite ešte dva kondičné roky v lekárenskej praxi pod dohľadom zodpovedného majiteľa alebo správcu lekárne. Až po splnení týchto podmienok bol pracovník lekárne považovaný za kompletne vzdelaného lekárnika. Ak hodlal viesť lekáreň, musel ešte podniknúť ďalšie kroky. Po magistériu, teda po promócii

36 BARTUNEK, Anton. *Dejiny slovenského lekárnictva I. 10. stor. – 1918*. Prešov : Abart Gallery, 2012, s. 330-331.

Univerzitný diplom magistra farmácie, lekárnik v Lipianoch Viliama Karola Beckera. Budapešť, 12. 6. 1900. Diplom je písaný na vypracovanej psej koži a je opatrený pečatou univerzity (majetok rodiny Beckerovej)

na magistra farmácie, bolo ešte potrebné po prvom roku kondičnej praxe v lekárni podrobiť sa tzv. aprobácii, aprobačnej skúške. Po jej zložení bol už tzv. aprobovaný lekárnik spôsobilý na vedenie lekárne. Na aprobačnej skúške boli požadované znalosti z praktického lekárstva, galenickej prípravy liekov a z uhorských zdravotníckych zákonov.

Už o dva roky neskôr, po zistení, že úpravy študijného programu neboli dostatočné, sa prišlo k ďalšej, ešte pozitívnejšej korekcii a rozšíreniu štúdia lekárnictva. K doterajším predmetom pribudla náuka o potravinách a o ich skúmaní, čím sa podstatne rozšíril diapazón možností uplatnenia farmaceutov v praxi. Toto rozhodnutie zrejme v prvom rade úzko súviselo so súvekým špičkovým chemickým vzdelaním lekárnikov, ale aj skutočnosťou, že už začiatok 20. storočia si vyžiadala akceptáciu spoločenskej požiadavky na potrebu kvalitných potravín pre

obyvateľstvo. Okrem toho pribudli do študijného programu aj praktické cvičenia študentov z fyziky, rozšírilo sa teoretické a praktické uplatnenie galenickej farmácie a už ustálené štúdium lekárskej chémie bolo predĺžené na desať hodín týždenne. Touto čiastkovou, ale významnou reformou, dosiahlo štúdium farmácie na univerzite v Budapešti-európsku úroveň, získalo moderné a dobe primerané parametre.³⁷ V porovnaní so štúdiom farmácie vo Viedni a Prahe bol uhorský študijný poriadok už podstatne progresívnejší a kvalitnejší a blížil sa súvekým vedeckým poznatkom v tomto odbore. Chýbalo mu už iba jediné vylepšenie: jeho predĺženie z dvoch na tri roky. Napriek tomu už zrejmé nadišiel čas, aby sa v Uhorsku na profesiu lekárnik prestalo uplatňovať dehonestujúce príslovie: „*Nie je možné stretnúť zeleného somára, ani múdreho lekárnik*“, ktoré sa však údajne podľa potreby vzťahovalo aj na iné povolania. Od predĺženia univerzitného štúdia farmácie z jedného na dva roky však už uplynulo úctyhodných 115 rokov a do jeho predĺženia na tri roky v podmienkach Slovenska ďalších 25 rokov.

Počas svetovej vojny to však slovenskej farmácii už v mnohom neprosperovalo. V takejto konštelácii prekonala slovenská i česká lekárska obec krušné vojnové roky, počas ktorých bolo množstvo lekárov oboch komunít nasadených do bojových operácií, resp. pôsobilo v tylových zabezpečovacích jednotkách, majúcich za úlohu nielen zásobovanie liekmi, ale aj potravinami.

V tejto štúdii je potrebné spomenúť aj vznik inštitúcie, ktorá však už nemala žiadny vplyv na vzdelávanie farmaceutov zo Slovenska, hoci pôvodne malo byť zahrnuté do jej úloh. Po niekoľkých desaťročiach planých diskusií bola totiž v Bratislave roku 1912 založená Uhorská Alžbetínska univerzita (Magyar Erzsébet tudományegyetem). Začiatok jej činnosti sa kladie do roku 1914 menovaním prvých profesorov. Pre jej lekársku fakultu sa do týchto funkcií dostali R. Velics, F. Herczog a L. Bakay. Ďalší profesori ešte stále nefunkčnej lekárskej fakulty boli menovaní až v apríli 1918: napr. pre farmáciu a farmakológiu G. Mansfeld a pre verejné zdravotníctvo D. Fenyvessy. Formálne boli zriadené aj ústavy fakulty (napr. Ústav lekárskej chémie), ktoré však zostali neobsadené. Iste v tom zohrala svoju rolu aj prebiehajúca vojna. Teoreticky začala svoju činnosť lekárska fakulta 14. apríla 1918, ale v skutočnosti až začiatkom zimného semestra, 5. októbra 1918, teda zopár týždňov pred definitívnym zánikom štátu. Polner, rektor tejto univerzity, cítiac zrejmé koniec duálnej monarchie, vo svojej inauguračnej reči náhle zmenil svoju obvyklú rétoriku o potrebe ostrého maďarizačného zamerania tejto školy a naopak, hovoril o nutnosti riešenia národnostnej otázky a mierovom spolunažívaní národov. Práve on bol od roku 1915 ideológom tejto univerzity a prejavoval sa aj tvrdením, že národ môže vzniknúť z rôznych etnických skupín a jeho zjednocujúcim prvkom má byť spoločná reč, v tomto prípade samozrejme maďarčina. Uhorsko síce nie je jednojazyčné, ale podľa neho majú jeho obyvatelia charakter jedného národa. S presvedčením, že štát musí zabrániť jazykovo nezjednoteným etnickým skupinám, aby sa spojili, zdôrazňoval práve maďarizačnú úlohu univerzity. Jej profil zreteľne odhalila anketa, ktorú medzi študentmi zorganizovali s otázkou o ich materinskej, resp. vyučovacej reči: zo 463 zapísaných študentov iba sedem uviedlo slovenčinu, dvanásť nemčinu.

37 RUSEK, Václav a kol. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1970, s. 157.

Ešte po obsadení Bratislavy československým vojskom v decembri 1918 a potom, čo sa moci na Slovensku vo februári 1919 v rámci čs. štátu ujalo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, žiadala v Prahe univerzitná delegácia 27. mája 1919 prezidenta Masaryka, aby zostala univerzita zachovaná aspoň pre maďarských obyvateľov štátu. V tomto čase však už bol prakticky hotový zákon o vzniku čs. štátnej univerzity v Bratislave, ktorej činnosť mala začať v zimnom semestri. Alžbetínska univerzita v tomto čase dokonca vykonala zápisy študentov a zvolila na školský rok 1919 – 1920 aj svojho rektora. 21. septembra 1919 čs. komisia začala preberať jej budovy a zariadenie. Tým začala svoju činnosť Univerzita Komenského a súčasne Alžbetínska univerzita zanikla.³⁸

Už na počiatku diskusií k jej vzniku, v roku 1878, uverejnil Vajanský v Národných novinách článok Prešporská univerzita, kde prorockým hlasom uviedol: „Nuž, keď na prahu slovenského územia tvorí sa takáto univerzita, či nemalo by poskočiť srdce každého vlastenca? Nie. My sme ten prenasledovaný ľud, pre ktorý aj medotok mení sa v jed. Pri terajších politických pomeroch, pri tom prúde, akým sa pustila akcia, univerzita v Požoni neznačí etapu vedy a pokroku, ale výlučne etapu – maďarizácie.“³⁹

Ako sa o niekoľko desaťročí potvrdilo, Vajanský do dôsledku predvídal jednu z najzávažnejších a pre Slovensko najnebezpečnejších úloh tejto univerzity. Nebyť dejinného zvratu a vzniku I. ČSR by sa v prípade realizácie pôvodných plánov síce na Slovensko po takmer 140 rokoch vrátilo univerzitné štúdium farmácie. Zrod slovenskej národnej farmácie by však zostal navždy iba snom tej hŕstky farmaceutov, ktorí sa po roku 1918 otvorene hlásili k svojej slovenskej národnosti a stali sa zakladateľmi našej národnej farmácie.

Po vzniku spoločného štátu v roku 1918 sa lekárnici zo Slovenska i Čiech ocitli na rovnakej štartovacej čiare, spolu plní nádeje vstúpili do historicky nového vývojového obdobia našej farmácie. Od začiatku spoločného štátu s nadšením verili v skoré hlboké reformy lekárnictva i jeho vzdelávania.

38 TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1979, s. 273-277.

39 TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1979, s. 273.